

III.

CONVENȚIA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI – VIZIUNEA EUROPEANĂ ASUPRA LIBERTĂȚII DE EXPRIMARE

§1. Articolul 10 din Convenția europeană a drepturilor omului

La nivel regional european, relevante sunt documentele adoptate în cadrul Consiliului Europei, în special, și cele din cadrul Uniunii Europene, în general. În Consiliul Europei, libertatea de exprimare reprezintă un drept fundamental de referință, reglementat de art. 10 din Convenția europeană a drepturilor omului^[1] (în continuare „Convenția”) și interpretat într-o jurisprudență foarte bogată a Curții Europene a Drepturilor Omului.

Art. 10:

„1. Orice persoană are dreptul la libertatea de exprimare. Acest drept cuprinde libertatea de opinie și libertatea de a primi sau de a comunica informații ori idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține seama de frontiere. Prezentul articol nu împiedică statele să supună societățile de radiodifuziune, de cinematografie sau de televiziune unui regim de autorizare”.

Limitele de exercitare a libertății de exprimare sunt stabilite în parag. 2 al art. 10:

Art. 10

„2. Exercitarea acestor libertăți ce comportă îndatoriri și responsabilități poate fi supusă unor formalități, condiții, restrângeri sau sancțiuni prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru securitatea națională, integritatea teritorială sau siguranța publică,

^[1] *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* (cunoscută sub denumirea *Convenția europeană a drepturilor omului*) a fost adoptată în cadrul Consiliului Europei, la Roma, la 4 noiembrie 1950, și a intrat în vigoare la 3 septembrie 1953. România a ratificat Convenția la 20 iunie 1994 prin Legea nr. 30/1994 (M. Of. nr. 135 din 31 mai 1994).

apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății, a moralei, a reputației sau a drepturilor altora, pentru a împiedica divulgarea informațiilor confidențiale sau pentru a garanta autoritatea și imparțialitatea puterii judecătorești”.

Interpretarea art. 10 din Convenția europeană a drepturilor omului și verificarea aplicării și respectării garanțiilor cuprinse de către statele părți la Convenție se realizează de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cu sediul la Strasbourg. Convenția europeană nu conține o astfel de prevedere expresă, dar în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului s-a statuat că dispozițiile art. 10 implică **libertatea tuturor formelor de exprimare**^[1].

Cu toate că pentru elaborarea și redactarea Convenției europene a servit ca sursă de inspirație proiectul Pactului internațional privind drepturile civile și politice, din cadru ONU, textul art. 10 din Convenția europeană este mai puțin precis față de dispozițiile art. 19 din Pactul internațional. Una dintre distincții este dată de consacrarea separată, în cadrul art. 19 din Pact, a libertății de opinie și a libertății de informare, în timp ce dispozițiile Convenției europene le tratează împreună.

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare „Curtea”) în materia libertății de exprimare este bogată și are ca punct central principiul asigurării libertății de exprimare, restricțiile și limitările prevăzute la parag. 2 având caracter de excepție. Un loc important între hotărârile Curții în materia libertății de exprimare îl ocupă libertatea presei, componentă esențială a societății democratice.

Hotărârile Curții sunt date în general în urma unei aprecieri *in concreto*, pe baze factuale ale fiecărui caz. Una dintre caracteristicile importante ale jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului este reprezentată de **interpretarea evolutivă**, ce presupune analiza garanțiilor drepturilor și libertăților protejate în contextul actual de la data soluționării cauzei, luând în considerare evoluția termenilor, concepțiilor și a schimbărilor din societate. Cu alte cuvinte, Curtea are în vedere înțelesul unor noțiuni potrivit sensului pe care acestea îl au la momentul la care a fost sesizată cu o cerere în baza Convenției, și nu sensul pe care noțiunea îl avea la momentul adoptării Convenției. Un exemplu adecvat pentru a ilustra esența

^[1] CEDO, Hotărârea din 26 noiembrie 1991, în cauza *Sunday Times c. Regatului Unit al Marii Britanii*. Textul integral al tuturor hotărârilor menționate în prezenta lucrare este disponibil la adresa: hudoc.echr.coe.int.

și utilitatea acestei modalități de interpretare este includerea libertății de exprimare pe internet în domeniul de aplicare a libertății de exprimare, mijloc ce nu exista la momentul adoptării Convenției și care nu a fost inclus nici ulterior, în mod expres, printr-o prevedere specială, în domeniul de aplicare.

§2. Principii care guvernează libertatea de exprimare. Interpretarea dată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului a art. 10 din Convenție

În ciuda varietății situațiilor concrete în care a trebuit să se pronunțe instanța europeană de contencios al drepturilor omului, pot fi desprinse o serie de **principii generale aplicate în analiza cauzelor și pronunțarea unei anumite interpretări referitoare la libertatea de exprimare:**

- libertatea de exprimare constituie un element esențial al mecanismului european de protecție a drepturilor fundamentale, iar limitările aduse de către state trebuie supuse unei examinări restrictive;
- garanțiile instituite în cuprinsul art. 10 din Convenție au ca obiectiv protejarea „discursurilor valoroase”, ce au o contribuție semnificativă pentru dezbateră publică;
- relevante în analiza aplicabilității art. 10 și a respectării garanțiilor acestuia sunt elemente precum emitentul discursului, persoana implicată;
- libertatea de exprimare, în mod particular libertatea presei trebuie să fie echilibrată cu interesul public și cu alte drepturi și interese legitime ale particularilor (dreptul la reputație, dreptul la un proces echitabil și prezumția de nevinovăție, dreptul la viață privată);
- tendința jurisprudenței Curții este de a considera incompatibile cu garanțiile Convenției europene, hotărârile pronunțate de instanțele interne prin care sunt aplicate sancțiuni penale sau civile presei;
- se conturează o tendință generală a instanțelor naționale de a justifica hotărârile pronunțate prin referiri făcute la interpretarea instanței europene^[1].

[1] V. ZENO-ZENCOVICH, *Freedom of Expression. A Critical and Comparative Analysis*, Routledge-Cavendish, New York, 2008, p. 91-92.

§3. Caracterul de drept sinteză al libertății de exprimare

Interpretarea evolutivă și autonomă a Curții Europene a Drepturilor Omului asupra art. 10 din Convenție, au determinat stabilirea domeniului de aplicare a libertății de exprimare și a componentelor sau elementelor sale. Urmare a interpretării evolutive a dispozițiilor convenționale de către instanța de la Strasbourg, pot fi distinse mai multe elemente componente ale libertății de exprimare și, cu toate că denumirea art. 10 face referire doar la conceptul libertății de exprimare, se poate afirma că are caracter de *drept sinteză* și este o libertate complexă multidimensională^[1] ce include în realitate mai multe drepturi^[2].

Libertatea de exprimare are o dublă dimensiune, ce depinde de opțiunea titularului:

- activă sau dinamică; presupune dreptul persoanei de a căuta informații, de a se informa, de a face cercetări, de a transmite informații, știri, idei, drept garantat în mod expres de art. 10 din Convenție;
- pasivă, ce presupune dreptul persoanei de nu a fi informat^[3].

§4. Libertatea de exprimare este un drept absolut sau nelimitat, în viziunea europeană?

În reglementarea din Convenția europeană, libertatea de exprimare are, de asemenea, caracter relativ, ce rezultă din menționarea în cadrul Convenției a mai multor categorii de restricții sau limitări ce pot fi stabilite în exercitarea acestui drept fundamental de către autoritățile interne.

Un prim text ce prevede limite ale libertății de exprimare este parag. 2 al art. 10 din Convenție, menționat mai sus, care prevede că pot fi aplicate restricții libertății de exprimare în scopul protejării unor drepturi individuale (ale altor persoane) sau a unor drepturi ori interese publice sau colective (securitatea națională, integritatea teritorială, siguranța publică, apărarea ordinii, apărarea autorității și imparțialității puterii judecătorești).

^[1] R. MARUSTE, *The Scope and Limits of Freedom of Expression (Article 10 of the European Convention on Human Rights)*, în *Bulletin des droits de l'homme*, no. 11-12/2005, p. 95.

^[2] J.-Fr. FLAUS, *La Cour européenne des droits de l'homme et la liberté d'expression*, în E. ZOLLER, *La liberté d'expression aux Etats-Unis et en Europe*, Dalloz, 2008, p. 97.

^[3] K. LEMMENS, *La Presse et la protection de l'individu. Attention aux chiens de garde!*, Collection de thèses, De Boeck & Larcier, Bruxelles, 2004, p. 137.

Un alt text ce prevede posibilitatea limitării libertății de exprimare este art. 17 din Convenție, ce include în mod expres indivizii printre destinatari.

Art. 17. Interzicerea abuzului de drept

„Nicio dispoziție din prezenta Convenție nu poate fi interpretată ca autorizând unui stat, unui grup sau unui individ, un drept oarecare de a desfășura o activitate sau de a îndeplini un act ce urmărește distrugerea drepturilor sau libertăților recunoscute de prezenta Convenție, sau de a aduce limitări acestor drepturi și libertăți, decât cele prevăzute de această Convenție”.

Cu titlu general, fără să facă referire expresă la libertatea de exprimare, textul prevede că niciun stat, grup de indivizi sau individ nu se poate prevala de drepturile recunoscute de Convenție pentru a desfășura activități ce pot afecta drepturile și libertățile altor persoane.

§5. Dispozițiile care consacră libertatea de exprimare produc efecte și în relațiile dintre indivizi sau doar în cele dintre autoritățile statului și indivizi?

Articolul 17 din Convenție se aplică în mod clar și relațiilor dintre indivizi, nu doar relațiilor dintre autoritățile statului și indivizi. Aplicarea de limite libertății de exprimare este justificată în primul rând de nevoia protejării drepturilor altor persoane pentru a asigura coexistența între acestea.

§6. Ce se include în libertatea de exprimare?

6.1. Libertatea de a exprima opinii/Libertatea de opinie

Sfera de aplicare a art. 10 din Convenție este foarte extinsă, în comparație cu alte dispoziții, întrucât cuprinde toate varietățile de mesaje, indiferent de conținut, mergând de la relatarea unor simple fapte până la exprimarea unor opinii și convingeri.

Curtea Europeană a interpretat în mod constant în mod extensiv domeniul de aplicare a libertății de exprimare, respingând argumente formulate de guvernele statelor pârâte, conform cărora programele de muzică ușoară

sau mesajele publicitare^[1] nu sunt incluse în domeniul de aplicare a art. 10, ce cuprinde doar discursuri cu caracter artistic, religios, științific, politic sau economic implicate într-o dezbateră intelectuală^[2].

Libertatea de opinie reprezintă elementul clasic al libertății de exprimare, aflat în permanentă legătură cu principiile pluralismului și toleranței, din care rezultă o protecție extinsă a acestui drept, care include nu doar **dreptul de a exprima o opinie minoritară, idei brute sau neutre, ci și informațiile care șochează, neliniștesc sau chiar ofensează o parte a populației.**

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Handyside c. Regatului Unit*, Hotărârea din 7 decembrie 1976, § 49

„Libertatea de exprimare constituie una dintre fundamentele esențiale ale unei societăți [democratice], una dintre condițiile fundamentale pentru progresul și dezvoltarea fiecărei persoane. Sub rezerva parag. 2 al art. 10 [al Convenției europene a drepturilor omului], *este aplicabilă nu numai «informațiilor» sau «ideilor» care sunt primite în mod favorabil sau considerate inofensive ori indiferente, ci și celor care ofensează, șochează sau deranjează statul ori o parte a populației.* Acestea sunt cerințele pluralismului, toleranței și deschiderii fără care nu există o «societate democratică». Aceasta înseamnă, printre altele, că orice «formalitate», «condiție», «restricție» sau «pedeapsă» impusă în acest domeniu trebuie să fie proporțională cu scopul legitim urmărit”.

Din punct de vedere strict formal, protecția libertății de opinie în Convenția europeană și jurisprudența Curții Europene pare superioară celei din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, dacă ne raportăm la faptul că restricțiile permise de art. 19 parag. 3 privesc în mod expres libertatea de informare, nu și libertatea de opinie.

Însă, art. 10 din Convenția europeană nu face distincție între cele două elemente ale libertății de exprimare în reglementarea restricțiilor prevăzute în parag. 1 și 2 ale art. 10, având aplicabilitate *lato sensu*^[3], cu privire la toate componentele sale.

^[1] CEDO, Hotărârea din 28 martie 1990, în cauza *Groppera Radio AG ș. a. c. Elveției*, § 55.

^[2] Com. EDO, *Markt intern Verlag c. Germaniei*, Raport din 18 decembrie 1987.

^[3] G. COHEN-JONATHAN, *Article 10*, în L.-Ed. PETTITI, E. DECAUX, P.-H. IMBERT, *La Convention européenne des droits de l'homme. Commentaire article par article*, 2e édition, Ed. Economica, Paris, 1999, p. 367.

Libertatea de opinie este strâns legată de procesul interior al fiecărei persoane de creare a părerilor și aprecierilor personale, iar aspectul la care se referă art. 10 din Convenție privește tocmai această concepție creată anterior, astfel că se află în strânsă legătură cu libertatea gândirii și conștiinței, garantată de art. 9 din Convenție, fiind foarte dificilă trasarea unei delimitări între libertatea de „a avea opinii” și libertatea de gândire garantată de dispozițiile art. 9 din Convenție^[1].

Astfel cum rezultă din textul art. 10, exprimarea opiniilor poate fi supusă restricțiilor impuse de autoritățile naționale, pentru protejarea drepturilor altor persoane, însă aceste restricții nu pot aduce atingere convingerilor persoanelor.

6.2. Distincția dintre „afirmații de fapt” (fapte) și „judecăți de valoare”

În legătură cu libertatea de opinie, Curtea Europeană realizează o distincție importantă, întâlnită și în unele interpretări ale instanțelor interne (cum este Curtea Constituțională Federală a Germaniei) între judecățile de valoare și idei, noțiuni în funcție de care este circumscrisă întinderea protecției recunoscute de către instanța europeană.

Curtea Europeană a realizat această distincție pentru prima dată în 1986, în cauza *Lingens c. Austriei*^[2], în care a considerat incompatibilă cu garanțiile Convenției condamnarea de către instanțele interne a unui jurnalist pentru insultă, chiar dacă materialitatea faptelor și buna sa credință nu au fost contestate, pe motiv că acesta nu a putut proba veridicitatea judecăților de valoare pe care le-a emis.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Lingens c. Austriei*, Hotărârea din 8 iulie 1986, § 46

„(...) În opinia Curții, este necesar a distinge cu atenție între fapte și judecăți de valoare. Existența faptelor poate fi dovedită, în timp ce adevărul judecăților de valoare nu este susceptibil de a fi probat. În acest context, Curtea reține că faptele pe care dl Lingens și-a întemeiat judecățile de valoare nu au fost disputate și nici buna sa credință (...). Din perspectiva parag. 3 al art. 111 din Codul penal austriac, citit în corelație

^[1] P. VAN DIJK, F. VAN HOOF, A. VAN RIJN, L. ZWAAK, *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, ed. a 4-a, Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2006, p. 778.

^[2] CEDO, Hotărârea din 8 iulie 1986, în cauza *Lingens c. Austriei*, § 46.

cu parag. 2, jurnaliștii aflați în situații similare nu pot evita condamnările pentru faptele specificate în parag. 1 decât dacă dovedesc adevărul afirmațiilor lor (...). În cazul judecăților de valoare, proba verității este imposibilă, iar cererea administrării ei afectează conținutul libertății de opinie, care este unul din elementele fundamentale ale dreptului garantat de art. 10 al Convenției (...).”

Curtea Europeană a adoptat și o altă perspectivă, atunci când a apreciat că impunerea obligației de loialitate pentru accesarea la funcția publică nu contravine libertății de opinie^[1].

Libertatea de opinie include și **dreptul de a formula critici**, ale cărui limite au fost trasate de instanța europeană în cauza *Castells c. Spaniei*^[2], în sensul că acestea sunt mai extinse atunci când obiectul criticii sunt persoane din guvern, spre deosebire de cazurile în care ar privi o persoană particulară.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, *Castells c. Spaniei*, Hotărârea din 23 aprilie 1992, § 46

„Libertatea dezbaterii politice ca natură, în mod cert, nu este absolută. Un stat contractant o poate supune anumitor «restricții» sau «sancțiuni», însă este de competența Curții să se pronunțe asupra compatibilității unor astfel de măsuri cu libertatea de exprimare consacrată în art. 10 (...).

Limitele criticii admisibile sunt mai extinse în raport cu Guvernul decât în raport cu o persoană privată sau chiar cu un politician. Într-un sistem democratic acțiunile sau omisiunile guvernului trebuie să fie obiectul unui control strict nu doar din partea autorităților legislative și judecătorești, dar și din partea presei și a opiniei publice (...).”

6.3. Libertatea de a răspândi informații și idei (libertatea de informare)

Libertatea de a răspândi informații și idei constituie al doilea element constitutiv al libertății de exprimare, cunoscută și sub denumirea de *libertate de informare* sau *libertate de comunicare* pentru a sublinia relația dintre cel care emite un anumit mesaj și destinatarul acestuia, considerat ca public

[1] CEDO: Hotărârea din 28 august 1986, în cauza *Glaserapp c. Germaniei*; Hotărârea din 28 august 1986, în cauza *Kosiek c. Germaniei*.

[2] CEDO, Hotărârea din 23 aprilie 1992, în cauza *Castells c. Spaniei*.

În general, cititor, auditoriu, precum și dreptul acestuia de a primi informații cu respectarea principiului pluralismului și a libertății informației^[1].

Dreptul la informație constituie o componentă a dreptului la liberă exprimare, prevăzută de instrumentele juridice internaționale și include două dimensiuni: dreptul de a avea acces la informații sau de a căuta informații (dimensiunea activă) și dreptul de a primi informații (dimensiunea pasivă).

Nici art. 10 și nici alte dispoziții din Convenție nu definesc noțiunea de informație, însă în jurisprudența Curții, aceasta a fost interpretată în sens extins, incluzând nu numai faptele și știrile brute sau problemele de interes general^[2], ci și informațiile ce au fost produse în mod deliberat, ca programele de radio și televiziune^[3], creațiile muzicale^[4], mesajele publicitare și discursurile comerciale^[5], creațiile artistice^[6], un studiu tehnic, calificat ca secret de stat^[7], un proces-verbal al unor discuții dintre demnitari; cu alte cuvinte, orice formă de exprimare, **orice idei sau mesaje de natură comercială, publicitară, artistică, inclusiv cele care au aptitudinea de a șoca**.

Trăsăturile textului de reglementare și dezvoltarea conceptului prin intermediul jurisprudenței Curții Europene reprezintă garanții ale unei informări obiective, bazate pe principiul pluralismului al oricărei creații cu caracter original, fără a prezenta relevanță forma, conținutul, suportul sau finalitatea mesajului.

Se poate observa că **nu se pune accentul pe caracterul corect sau adevărat al informației**, ceea ce implică un dezavantaj al sistemului foarte permisiv actual de protecție, ce poate fi folosit în scopul inducerii în eroare, al dezinformării, al manipulării conținutului informațiilor și al opiniei publice și, de asemenea, permite diseminarea unor mesaje ce denaturează însuși scopul libertății de exprimare și de informare, cu prejudicii potențiale ce pot fi dificil de reparat ori al unor mesaje cu conținut denigrator.

[1] G. COHEN-JONATHAN, *Article 10*, în L.-ED. PETTITI, E. DECAUX, P.-H. IMBERT, *La Convention européenne des droits de l'homme. Commentaire article par article*, 2e édition, Ed. Economica, Paris, 1999, p. 368.

[2] FR. SUDRE, *Droit européen et international des droits de l'homme*, 8e édition revue et augmentée, Presses Universitaires de France, Paris, 2006, p. 490-491.

[3] CEDO, Hotărârea din 23 septembrie 1994, în cauza *Jersild c. Danemarcei*, în V. BERGER, *op. cit.*, p. 495-498.

[4] CEDO, Hotărârea din 28 martie 1990, în cauza *Groppera Radio AG ș.a. c. Elveției*.

[5] CEDO, Hotărârea din 13 iulie 1983, în cauza *Barthold c. Germaniei*.

[6] CEDO, Hotărârea din 24 mai 1988, în cauza *Müller c. Elveției*.

[7] CEDO, Hotărârea din 16 decembrie 1992, în cauza *Hadjianastassiou c. Greciei*.

6.4. Cui se aplică dreptul de a difuza în mod liber informații și idei?

Garantarea dreptului de a difuza în mod liber informații și idei se aplică oricărei persoane, incluzând atât persoanele fizice, cât și pe cele juridice, categorie în care se încadrează în mod deosebit companiile de presă. În sfera titularilor acestui drept și a modului de exercitare, o atenție deosebită trebuie acordată în prezent comunicării pe și prin intermediul internetului. Acest element poate fi analizat ca exprimarea unei opinii a emitentului despre sine sau despre un terț^[1].

Extinderea categoriei titularilor dreptului de a furniza informații și idei și asupra persoanelor juridice s-a produs odată cu pronunțarea hotărârii Curții Europene în 1990, în cauza *Autronic AG c. Elveției*^[2], în care guvernul statului pârât contesta posibilitatea invocării libertății de informare de către o persoană juridică cu scop lucrativ. Curtea Europeană a reținut însă că nu prezintă relevanță statutul de persoană juridică, nici caracterul comercial al activității desfășurate, beneficiari ai protecției libertății de exprimare fiind orice persoană fizică și juridică.

Curtea Europeană a extins sfera de aplicare a libertății de informare și la **libertatea artistică**, prin hotărârea pronunțată în cauza *Müller ș.a. c. Elveției*^[3], întrucât aceasta permite oportunitatea de a lua parte la schimbul public de informații și idei culturale, politice și sociale.

6.5. Dreptul de a primi în mod liber informații și idei

Dreptul de a primi în mod liber informații și idei este, de asemenea, menționat în mod expres în conținutul Convenției europene a drepturilor omului și în Pactul internațional privind drepturile civile și politice.

Esența sa include dreptul de a primi orice informație prin intermediul mijloacelor media, în mod deosebit orice informație de interes general. Principiul a fost afirmat de către Curtea Europeană în cauza *Sunday Times*^[4], în cuprinsul căreia a subliniat că este necesar pentru o societate democratică să se permită unui ziar publicarea unei discuții asupra unei cauze în curs de soluționare, în măsura în care privește o chestiune de interes public, cum este sănătatea publică.

[1] P. VAN DIJK, F. VAN HOOF, A. VAN RIJN, L. ZWAAK, *op. cit.*, p. 778.

[2] CEDO, Hotărârea din 22 mai 1990, în cauza *Autronic AG c. Elveției*, § 47.

[3] CEDO, Hotărârea din 24 mai 1988, în cauza *Müller c. Elveției*.

[4] CEDO, Hotărârea din 26 aprilie 1979, în cauza *Sunday Times c. Regatului Unit al Marii Britanii*, §. 65.